

Școala doctorală de Teologie

Domeniul de doctorat: Teologie Ortodoxă

TEZĂ DE DOCTORAT

**Orizonturi teologice ortodoxe în
componistica rusă din sec. al XX-lea.
Gheorgy Sviridov**

Doctorand:

ȘTEFAN PÎNTEA

Conducător de doctorat:

Pr. Prof. Dr. Grăjdian Vasile

Cuprins

Listă cu abrevieri și prescurtări.....	5
Introducere	6
Motivația alegerii temei	7
Obiectivul.....	8
Metodologie	8
Capitolul 1.	11
Contextul istoric și cultural al creației lui Gheorgy Sviridov	11
Introducere.....	11
1.1.Scurtă incursiune a istoriei muzicii rusești	12
1.2.Despre muzica rusească corală și bisericească.....	18
1.3.Contextul istoric, cultural și muzical al creației lui Gheorgy Sviridov	21
Concluzii	30
Capitolul 2.	32
Viața lui Gheorgy Sviridov. Date generale.	32
2.1.Copilăria. Începuturile învățământului muzical. Studii la Sankt Petersburg și primele premii.....	32
2.2.Anii de ucenicie și relația cu Șostakovici	37
2.3.Anul 1948 și includerea lui Sviridov pe lista „formaliștilor”	46
2.4.Mărturii despre Sviridov de la cei care l-au cunoscut	51
Concluzii	58
Capitolul 3.	60
Analiza Ideilor și a viziunii artistice ale lui Gheorgy Sviridov	60
Introducere.....	60
3.1.Despre artă.....	64
a. Despre antinomia complex/simplu – profund/simplist.....	64
b. Despre dimensiunea duhovnicească și etică a artei	67
3.2.Despre conceptul de „Novatorstvo” – înnoire a artei	70
3.3.Despre Biserică și credința ortodoxă.....	72
3.4.Despre artist (condiția artistului) și creativitate	80
3.5.Despre muzica Bisericească și cea laică (despre Cântări și rugăciuni și compozițiile para-religioase).....	84
3.6.Despre Societate și conceptul de sobornicitate în opera și gândirea lui Sviridov	88
3.7.Despre relația muzică – cuvânt	92
3.8.Despre conceptul de „Narodnosti” și patriotism.....	98
3.9.Tematica Ortodoxă și simboluri liturgice în compoziția lui Gheorgy Sviridov	109
Concluzii	123

Capitolul 4	125
Exemple din lucrări	125
Introducere.....	125
4.1.Slavă și Aliluia	126
4.2.Sfinte Dumnezeule.....	127
4.3.Cuvine-se cu adevărat.....	128
4.4.Troparul Nașterii Domnului	129
4.5.Rugăciunea Orbului	131
4.6.„Al Domnului este pământul...”	133
4.7.Trădarea lui Iuda.....	135
4.8.„Văzând naștere minunată...”	138
4.9.„Iată, Mirele vine...”	139
4.10.Întoarcerea fiului risipitor	142
4.11.„Dimineața auzit glasul meu...”	143
4.12.Condaclul vameșului și fariseului	145
4.13.„Veniți să ne închinăm...”	146
4.14.„Miluiește-ne pe noi, Doamne, miluiește-ne pe noi...”	147
4.15.„Împăratul Slavei”	148
4.16.Cântarea curățirii	152
4.17.„O, Maică prealăudată...”	154
4.18.Rugăciunea către Sf. Ap. Ev. Ioan Teologul.....	155
4.19.Iubire Sfântă	156
4.20.„Rugăciune”	157
4.21.Stih de pocăință	159
4.22.„Sufletul e întristat după ceruri”.....	160
4.23.Icoana	163
4.24.„Glasul din cor”	167
4.25.„Maica Domnului în oraș”	171
Concluzii	175
Concluzii finale	177
Noi direcții de cercetare	177
Bibliografie.....	180
Lista lucrărilor vocale	201
Distincții, premii și posturi importante ocupate	220
Anexe.....	221

Cuvinte cheie: teologie ortodoxă, muzică sacră, sobornicitate, Gheorgy Sviridov, Rusia secolului XX

Atunci când spunem că Biserica este Sobornicească, avem în vedere că legile ei se extind și sunt valoroase inclusiv pentru domeniul artistic? Are vreo relevanță Sobornicitatea bisericii asupra muzicianului, de exemplu? Dacă da, atunci cum anume putem găsi această tangență dintre teologie și artă?

Aceste întrebări stau la baza motivației căutărilor în această direcție, căutări care au și dus la formularea unei tematici care ar aborda interdisciplinaritatea dintre teologie și muzică.

Cât de mult este compatibilă învățătura de credință ortodoxă cu activitatea artistică și viceversa? Pentru aceasta este necesară începerea unor cercetări care ar studia legătura dintre cele două domenii. Aceste studii ar putea merge pe două direcții paralele:

1. Studiul filosofic și conceptual al artei, aliniat cu învățătura Evanghelică, pentru ca, astfel, prin interacțiunea celor două, să scoatem în lumină un nou mod de a face artă; un mod care nu ar distruge personalitatea artistului, ci ar ajuta-o să crească; arta să nu fie ca un organism parazitar în inima artistului, care artă, cu cât mai mult crește, cu atât mai mult îl secătuiește pe artist de viață și de identitate, cel din urmă devenind una cu arta sa, contopindu-se și fiind identificat cu ea, nemairămânând nimic din el. Ci artistul să crească și să se înviioreze prin artă. Credem că este posibil acest lucru prin punerea artei și a procesului creativ în acord cu legea iubirii și cu învățătura Evanghelică.
2. Prin studierea unor personalități care fac această punte dintre teologie și artă: teologii-artiști și artiștii-teologi. Am putea enumera aici, printre alții pe Sf. Sofronie Saharov care a fost un maestru al artei vizuale, al picturii, în memoriile căruia găsim foarte multe mărturii despre cum acesta a încercat să unească în sufletul său cele două lumi. Despre lupta acerbă a căutărilor artistice care și-au găsit liniștea în găsirea lui Hristos. Un alt exemplu este Sf. Ierarh Iosif Naniescu, Mitropolitul Moldovei, a cărui interes în sfera muzicală în general, dar și activitatea în sfera muzicii bisericești este bine-cunoscută, mai ales în cuprinsul Mitropoliei Moldovei.

Desigur, Biserica Ortodoxă Română mai cunoaște exemple de astfel de teologi care au slujit cu dăruire Bisericii, dar care au avut și vădite interese și căutări culturale, literare și artistice. Bunăoară, îi putem aduce ca exemple pe Mitropolitul Bartolomeu Anania și pe Mitropolitul Antonie Plămădeală.

Dar câți artiști cunoaștem care să fie purtători ai mesajului Evanghelic în lumea artelor? Noi credem cu tărie că cercetările teologice merită să se îndrepte și în această direcție, pentru ca, astfel, îl putem duce pe Hristos într-o lume care, poate, Îl caută fără să știe acest lucru.

Teza de față este rezultatul unor căutări personale și a unor cercetări ale domeniului teologic în simbioza sa cu cel muzical (și artistic în general), istoric și filosofic. Pe lângă interesul personal în abordarea acestui subiect, considerăm că legăturile dintre artă și teologie sunt insuficient cercetate astăzi, atât în domeniul artelor cât și în cel al teologiei. Considerăm imperios necesar ca, în zilele de astăzi, când foarte multe domenii de cercetare pășesc pe teren reciproc, se înrudesesc și fac front comun pentru a scoate în lumină noi dimensiuni ale căutărilor umane, acest teren interdisciplinar dintre artă și teologie merită și trebuie să fie îndeaproape cercetat pentru a descoperi valența artistică a teologiei ortodoxe, precum și valențele teologice ale artei contemporane.

Este nevoie, de asemenea, ca personalitățile a căror viață a constat din simbioza căutărilor teologice și artistice să fie scoase în lumină și să fie cunoscute tot mai mult, pentru ca astfel, prin exemple vii, să putem înțelege care este substratul empiric al acestei legături teologico-artistice, ca să nu rămânem doar la suprafața discutării în jurul unei idei, ci să putem cunoaște aspectele practice și felul cum gândirea artistică și viețuirea duhovnicească conform învățaturii Bisericii Ortodoxe se îngemănează și dau rod unui mod de viață specific și pe înțelesul oamenilor din domeniul artei.

Lucrarea de față abordează interdisciplinaritatea dintre teologie și muzică, cu accent pe componistica rusă din secolul XX, luând ca studiu de caz personalitatea compozitorului rus Gheorgy Sviridov. Pe parcursul acesteia au fost scoase în evidență câteva dintre interconexiunile dintre muzică și teologie, lucrarea având ca obiectiv principal investigarea felului în care elementele doctrinare și liturgice ortodoxe sunt reflectate în creația compozitorului mai sus amintit. Cercetând relația dintre arta muzicală și teologia ortodoxă, este evidențiat felul în care arta poate exprima teologia și cum teologia influențează creativitatea artistică, un punct central al lucrării fiind ideea de sobornicitate și cum aceasta poate avea relevanță pentru artă în general și pentru arta muzicală în special.

Înainte de a descrie pe scurt fiecare capitol al prezentei teze, considerăm important să amintim câteva dintre lucrările și studiile de căpătâi care constituie piatra de temelie a cercetării noastre. Lucrarea Музыка как судьба (rus. Muzica – un destin n.n.) publicată în 2002 la Moscova reprezintă miezul acestei teze întrucât aici găsim însemnările personale, memoriile și amintirile scrise de însuși compozitorul în caietele sale cu notițe și însemnări. Datorită acesteia, reușim să întrevădem anumite căutări și tensiuni din sufletul compozitorului; cum are loc

cronologic evoluția crezului său artistic, a ideii de legătură indisolubilă dintre muzică și cuvânt sau a conceptului de sobornicitate a artei. Tot aici vedem diferite răspunsuri la acuzațiile ce i-au fost aduse într-un context sau altul; putem găsi mărturii autentice privind relația sa cu Șostakovici și cu alte personalități notorii ale perioadei sec. XX. Pornind de la această carte, am elaborat capitolele trei și patru, care reprezintă partea cea mai importantă a cercetării noastre.

O altă lucrare deosebit de valoroasă este „Хоровая «Теодицея» Свиридова” („«Teodiceea» corală a lui Sviridov” n.n.) și îl are ca autor pe nepotul compozitorului Gheorgy Sviridov și anume pe Aleksandr Belonenko. Deși această lucrare este, de fapt, un studiu introductiv de aproximativ 50 de pagini și apare în Volumul XXI al Integralei Compozițiilor lui Gh. Sviridov, totuși aici Belonenko face o incursiune asupra ideilor ce stau în spatele operelor religioase sau para religioase ale lui Sviridov. Datorită acestui studiu, înțelegem adevăratele dimensiuni ale ideii artistice ale compozitorului și aflăm, de exemplu, că în spatele celor 26 de lucrări din cultul ortodox (lucrări care sunt cuprinse în Volumul XXI amintit mai sus) stă un proiect amplu intitulat „Din poezia liturgică” și care numără peste 300 de compoziții în curs de elaborare, compoziții care, din păcate, au rămas neterminate.

În general, Aleksandr Belonenko este cel care, prin activitatea sa, a adus o contribuție enormă pentru a face cunoscut numele unchiului său; datorită lui avem publicate caietele cu notițele personale ale compozitorului precum și lista integrală cu lucrările sale; tot el este cel care a analizat îndeaproape relația dintre Sviridov și Șostakovici, precum și relația lui Sviridov cu compozitorul Mieczyslaw Weinberg, elaborând câte o lucrare amplă în acest sens.

Cât privește structura tezei, aceasta constă din patru părți. **În prima parte** analizăm contextul istoric și cultural al secolului XX. Vom parcurge pe scurt evenimentele cele mai importante și vom aduce câteva exemple din legile și pașii care au fost implementați, precum și consecințele acestora.

Compozitorul rus Gheorgy Sviridov s-a născut și a creat într-o perioadă complexă din istoria Rusiei (1915-1998), caracterizată de schimbări politice și culturale. Lucrarea prezintă o incursiune în istoria muzicii rusești, subliniind legătura dintre tradițiile vechi bisericești și noile curente artistice. Tot în acest capitol vom face incursiune în contextul social și istoric al secolului XX, pentru a înțelege circumstanțele și mediul cultural, artistic, social și politic în care Gheorgy Sviridov și-a desfășurat activitatea. În ciuda presiunilor ideologice și politice din timpul regimului sovietic, Sviridov a reușit să integreze elemente ale tradiției religioase ortodoxe în lucrările sale, aspect care face obiectul analizei din acest capitol.

Partea a doua se va referi la viața și opera lui Gheorgy Sviridov. Vom analiza relația sa cu profesorul și mentorul său Dmitri Șostakovici, personalitate deosebit de importantă

pentru Sviridov, care a avut un impact major nu doar asupra stilului componistic al lui Sviridov, cât și asupra gândirii sale. Tot în acest context vom vedea cum, la un moment dat, Sviridov ia o decizie importantă pentru sine și pentru activitatea sa componistică, decizie care însă îi va influența întreaga viață și va fi punctul de cotitură în felul cum acesta se va raporta la muzică și artă în general. De asemenea, vom atrage atenția asupra felului cum cenzura bolșevică l-a lovit pe Sviridov în plină activitate artistică și anii grei care au urmat, ani în care Sviridov a trăit la limită cu sărăcia. Acest capitol analizează modul în care viața compozitorului a fost influențată de provocările ideologice și culturale ale vremii, precum și impactul acestei influențe asupra muzicii sale. Sviridov a fost marcat de schimbările politice ale timpului, fiind inclus pe lista „formaliștilor” în 1948. În acest timp intervine și o oarecare ruptură personală în auto-percepția sa artistică. Începând cu anul 1950, Sviridov practic se cufundă deplin în arta vocală și renunță la muzica pur instrumentală.

Lucrarea explorează, de asemenea, relațiile și influențele asupra lui din partea altor personalități culturale, pentru a înțelege parcursul personal pe care l-a avut compozitorul și drumul său istoric în descoperirea vocației sale artistice și când mai exact mesajul Evanghelic găsește rezonanță mai mare în sufletul compozitorului.

La finalul acestei părți vom aduce câteva mărturii de la cei ce l-au cunoscut personal, pentru ca, ulterior în partea a treia să vorbim despre gândirea propriu-zisă a compozitorului, așa cum rezultă aceasta din însemnările și memoriile sale. Puse împreună, mărturiile celor ce l-au cunoscut, precum și propriile însemnări din caietele sale cu notițe, acestea ne vor ajuta să creăm un portret virtual al gândirii compozitorului.

În partea a treia, așa cum spuneam mai sus, vom analiza îndeaproape caietele cu notițe ale compozitorului și le vom împărți pe câteva tematici principale, cele mai evidente, care au, desigur, legătură directă cu gândirea teologică a lui Sviridov. Vom evidenția aici cum interesul lui Sviridov pentru tradiția muzicală ortodoxă a fost firesc și a fost determinat nu de factori externi, ci de particularitățile viziunii sale asupra lumii. Remarcabila puritate, integritate și fidelitate față de calea găsită, au definit misiunea sa ca păstrător al tradițiilor naționale, culturale și etice, ca un fel de far ce aduce lumină în timpul furtunilor amenințătoare ale timpului în care trăim. Ulterior, în conștiința compozitorului, elementele naționale și religioase vor fi strâns legate între ele, astfel încât el își va formula propriul crez și propria viziune asupra lumii și a țării sale natale.

Prin examinarea în profunzime a viziunii lui Sviridov, această lucrare își propune să aducă în prim-plan importanța unei arte autentice, care își trage rădăcinile din spiritualitate și dintr-o căutare sinceră a adevărului. Vom vedea cum conceptele de conștiință artistică,

responsabilitate morală și apropiere de valorile culturale și naționale sunt esențiale pentru a înțelege misiunea artistului în viziunea acestui compozitor. Aceasta nu este doar o retrospectivă asupra gândirii lui Sviridov, ci și o invitație la reflecție asupra modului în care arta poate continua să își păstreze autenticitatea și relevanța în fața provocărilor contemporane.

În partea a patra care este și ultima de altfel, vom analiza îndeaproape, utilizând câteva tehnici muzicologice, dar și de interpretare simbolică-teologică, câteva lucrări muzicale în care se vedește clar profunzimea gândirii compozitorului și felului autentic și original în care a reușit să deslușească înțelesurile tainice din textele scripturistice pe care le-a folosit în lucrările sale. Atenția noastră, în această parte, se va concentra în special pe ciclul „Cântări și rugăciuni” care este și ultima operă a compozitorului, numită de unii cercetători și cunoscută a creației sale corale accapella. În această ultimă parte vom înțelege prin exemple, cuvintele spuse de profesorul lui Sviridov, Dmitri Șostakovici că „Sviridov nu folosește multe note, dar are multă muzică”.

În continuare vom prezenta pe scurt fiecare capitol.

Concluzii

În concluzie, lucrarea subliniază contribuția semnificativă a lui Gheorgy Sviridov la muzica sacră a secolului XX și rolul important al teologiei ortodoxe în arta sa. Studiul oferă o perspectivă inovatoare asupra legăturii dintre teologie și muzică, arătând cum un compozitor modern poate crea lucrări profund spirituale într-un context politic și cultural advers.

La finele elaborării lucrării de față, se impun o serie de concluzii generale:

1. Într-o lume ostilă oricărei căutări și evoluții duhovnicești, așa cum a fost secolul XX în spațiul rus (dar și în alte zone geografice afectate de autoritarism și persecuția Bisericii Ortodoxe), arta a fost una dintre formele principale de păstrare și manifestare a spiritului căutător de adevăruri duhovnicești.
2. Gheorgy Sviridov reprezintă o personalitate notorie și deosebit de importantă pentru secolul XX, mai ales pentru cei care doresc să înțeleagă cum anume a reușit duhul ortodox să se promoveze în continuare într-o lume ce lupta vădit împotriva-i. Viața și activitatea sa, interviurile și memoriile din caietele cu notițe sunt mărturii evidente ale unei vieți ce încerca continuu să găsească adevărul ultim al vieții pe pământ. Pentru Sviridov, acest adevăr ultim îl reprezintă Cuvântul și cuvântul omenesc ca icoană a Sa. Pentru muzica sa, compozitorul a declarat încă din anii '50 că muzica și cuvântul sunt temelii noului în artă; întoarcerea spre ceea ce întotdeauna a fost, liniștea, cântecul plin de pace și armoniile odihnitoare, iată ce caută sufletul omului contemporan. Când privește viața sa, Cuvântul-Hristos reprezintă Adevărul ultim spre care trebuie să tindă sufletul

omului. Acest lucru compozitorul îl repetă de nenumărate ori, în special spre sfârșitul vieții sale.

3. Muzica religioasă a lui Gheorgy Sviridov reprezintă o adevărată comoară muzicală și o bijuterie a cântului coral religios din secolul XX. Studiarea îndeaproape a lucrărilor sale, în special din a doua jumătate a secolului, pot servi drept surse importante pentru înțelegerea felului cum a evoluat muzica corală rusă și care sunt noile direcții de orientare în acest domeniu. Colecția „Cântări și Rugăciuni” este considerată unanim ca una dintre culmile compoziționale ale lui Sviridov și una dintre cele mai interpretate cicluri de cântări; inclusiv prin această serie de compoziții Sviridov demonstrează, încă o dată, frumusețea textului scripturistic și liturgic și demonstrează practic crezul său definitiv: unitatea dintre muzică și cuvânt, cel din urmă fiind suprem.

Munca noastră de cercetare a constat în scoaterea în lumină a acestei personalități necunoscute pentru spațiul românesc, cât și a evidențierii elementelor celor mai importante ce țin de gândirea și opera sa.

Noi direcții de cercetare

Cercetătorii care vor vrea să exploreze această zonă interdisciplinară dintre teologie și artă, își vor putea îndrepta atenția spre cele două direcții principale de cercetare pe care le-am amintit anterior în introducerea acestei lucrări.

Pot fi dezvoltate foarte multe lucrări în domeniul liturgicii, prin analizarea imnografiei și a textului multor cântări cu substrat teologic. Pot fi elaborate lucrări în domeniul patrologiei, care ar putea evidenția valoarea artistică, lingvistică și filologică a multor scrieri patristice, astfel, deschizându-se ușa literaturii patristice în fața artiștilor, într-un limbaj accesibil lor.

Pentru aceasta teologii vor trebui să depună un efort mai mare sau mai mic, credem noi, pentru a ieși un pic din zona de confort a limbajului teologic cu care s-au obișnuit și să încerce să-l ajusteze unei noi lumi; să pătrundă și să înțeleagă o lume nouă - cea artistică; să-i studieze legile după care este organizată și să intre în ea cu legea iubirii și a păcii lui Hristos.

Cât privește personalitatea și lucrările compoziționale ale lui Gheorgy Sviridov, viitoarele cercetări se pot aprofunda în special pe fiecare aspect în parte, fie că vorbim de gândirea sa orientată spre popor și tradițional, sau, mai ales, despre legătura dintre muzică și cuvânt, noțiuni crucial importante pentru înțelegerea lumii muzicale și teologico-filosofice a lui Sviridov.

Făcând abstracție de tematicile ce s-ar referi la domeniul muzical, câteva idei anume pentru legătura dintre teologie și artă cât privește secolul XX în spațiul slav cât și a personalității lui Gheorgy Sviridov ar putea răsări la aprofundarea subiectului sobornicității gândirii lui Sviridov

și cum aceasta se interferează și elementele de teologie dogmatică care pot fi urmărite în gândirea și operele sale privitor la acest subiect.

De asemenea, se poate face o analiză mai amănunțită și detaliată a lucrărilor sale cu tematică religioasă. Se pot căuta interpretări patristice ale textelor scripturistice sau liturgice, analizându-se în paralel cu melodia utilizată de Sviridov pentru un text sau altul și cum anume compozitorul reușește sau nu să dibuie sensul redat de Sfinții Părinți. Gheorgy Sviridov fiind un iubitor al lucrărilor teologice, suntem siguri că cercetare în amănunt a lucrărilor sale poate descoperi elemente și nuanțe noi de înțelegere a compoziției și a felului cum anume poate fi gândit artistic un text bisericesc.

Gheorgy Sviridov se descoperă a fi un misionar și apostol al sensului scripturistic în sălile de concert și filarmonicile unde răsună muzica sa. Gândurile și ideile sale au o deosebită intensitate și amploare, sunt lipsite de trivialitate, afirmațiile sale fiind îndrăznețe și curajoase, în ciuda pericolelor specifice vremii în care a trăit. Această gândire a sa crește și se fundamentează pe particularitățile și tradițiile filosofice ale culturii ruse, în primul rând, pe o nestăvilă dragoste față de popor și oameni, și desigur, pe o profundă căutare și cercetare a adevărilor credinței ortodoxe.

În contextul unei societăți moderne în continuă schimbare, unde arta este adesea privită prin prisma comercializării și a divertismentului, Sviridov ne reamintește de valorile fundamentale ale artei autentice. El propune o viziune în care artistul nu este doar un creator de forme estetice, ci un slujitor al adevărului și al frumuseții spirituale. Aceasta este o abordare care poate oferi perspective valoroase și inspirație pentru artiștii contemporani care caută să își definească locul și rolul în lumea de azi.